

Izbris: od liminalnosti do metafore

Uvod

Šestindvajsetega februarja 1992 je bil vsaj en odstotek prebivalcev Slovenije izbrisanih iz registra stalnih prebivalcev Republike Slovenije, pri čemer te osebe ne prej ne pozneje o tej spremembi niso bile uradno ali javno obveščene. Uničenju osebnih dokumentov (vključno z osebnimi izkaznicami, voznškimi dovoljenji, potnimi listi) so posledično – seveda različno od primera do primera – sledili odpuščanje z delovnih mest, izguba zdravstvenega zavarovanja, pokojnin in drugih državljskih, političnih ter socialnih pravic. In vendar ti posamezniki niso niti priseljenci niti domačini v klasičnem pomenu (nekateri izmed njih so bili v Sloveniji rojeni, kar pomeni, da so imeli pred izbrisom stalno prebivališče zgolj v Sloveniji). Poleg tega izbrisani ne izhajajo iz ene same etnične skupine (so pripadniki muslimanske, srbske, črnogorske, hrvaške, romske in slovenske etnične skupine), niti niso pripadniki ene same verske skupnosti (muslimani, pravoslavci, katoličani, ateisti itn.). Morda je ravno zato minilo celo desetletje, preden so lahko prepoznali podobne okoliščine, v katere jih je pahnil administrativni sistem nove države. Nekateri izmed njih so se združili v dveh organizacijah: v Društvu izbrisanih prebivalcev Slovenije in Civilni iniciativi izbrisanih aktivistov. V nasprotju z javnimi stereotipi (javnost jih je sprva prepoznavala kot nacionaliste iz drugih republik nekdanje Jugoslavije oziroma kot tiste, ki »niso verjeli v Slovenijo«, »četnike« in podobno) so izbrisani oblikovali izmikajočo se samo-identifikacijo, ki se ne nanaša neposredno na etnično pripadnost, temveč na pravice, ki jih v okviru politične skupnosti zagotavlja zakonsko določeno stalno prebivališče, sami pa jih niso (bili) deležni.

Ker niso prepoznani niti kot Slovenci niti kot slovenski državljani in državljanke, se v administrativnem pomenu nahajajo v ne-prostoru. So Izbrisani, ne-osebe, ki se potemtakem nahajajo onstran vsakršne meje, in ne obstajajo kot družbeni oziroma politični subjekti. Izbrisani niso ne »mešanica« različnih etničnih skupin ne »hibrid«. Sami sebe vidijo kot politično skupino, kot netipično psevdoetnično konstelacijo, ki jo v nasprotju s slovensko večino utemeljuje njihova izključenost (»ljudje z juga«). V skupnem boju proti sistemu so se odpovedali svoji etnični in verski identiteti, upajoč, da bodo tako postali (nespregljivi) subjekti sistema, proti kateremu se borijo.

Postopki in stanja, v katere je bila potisnjena ta administrativno določena kategorija ljudi, so teoretsko primerljivi z drugimi liminalnimi pojavi, kot na primer z nekaterimi stopnjami iniciacije neofita (novega člana neke skupnosti). Vidike liminalnosti, ki zajemajo pojme izključenosti, negotovosti in nečistosti, lahko obravnavamo tudi s pomočjo koncepta metafore in njenega domnevnega potenciala združitve sicer med seboj ločenih kategorij. Rezultat take kognitivne igre pa je vpogled v predpostavke stališč o izbrisanih.

Liminalnost izbrisanih

Raznotero marginalizirano skupino izbrisanih lahko opišemo s pomočjo koncepta liminalnosti, ki »izhaja iz latinskega izraza 'prag' (*limen*) in tako zaobsega vse pojavnosti vmesnosti, stanja nekje 'na pol'«, uporablja pa se kot ime ene izmed stopenj obredov prehoda (Rapport in Overing 2000: 229). Ker koncepti, kot so na primer prag (vstop ali začetna točka nečesa), medprostor (majhen ali ozek prostor med posameznimi stvarmi ali deli), biti vmes (biti v vmesni poziciji, kar pomeni niti resnično jaz sam/a niti kdo drug) in vmesna pozicija kot taka (biti ali dogajati se v sredini, med dvema stvarima, prostoroma, prizoriščema ipd.), izhajajo iz istega kategoričnega sistema, se bom v nadaljevanju članka omejila predvsem na obrede prehoda. Slednji so: »Obredi, ki so spremljali sleherno spremembo prostora, stanja, družbenega položaja in starosti.« (Rapport in Overing 2000: 229) Obredi prehoda sestojijo iz treh ločenih stopenj, ki jim lahko damo različne poudarke in jih razvrščamo glede na posamezne situacije. Antropološka teorija jih označuje kot: »obred separacije« ali ločitve, »ko se znebimo nekdanje identitete, statusa ali miselnosti«,¹ ki mu sledita »obred marginalizacije« – vmesna, posredovalna ali liminalna faza obredov prehoda, »v katerem protagonist, ki se spreminja (novinec ali neofit), ni ne eno ne drugo, temveč je nekje oziroma nekaj vmes«, zato velja tudi za *nečistega*² – in »obred ponovne vključitve« ali združitve, ko je novinec privzel novo identiteto³ (Rapport in Overing 2000: 230).

Koncept nečistosti, ki liminalnost označuje kot mejni pojav, je povezan z razliko med svetim in profanim, torej med dvema nasprotnima si dimenzijama, ki ju ne smemo združiti in katerih meja ne smemo prestopiti; sta dimenziji, ki morata ostati nedotaknjeni in nespremenjeni. Meja kot taka sicer nima dimenzij, vsebuje pa elemente obeh področij, ki ju ločuje. Zato meje zaznavamo kot nečiste, izredne, nejasne, brezčasne in jim s tem, ko jih imamo za »svete« ali za »tabu«, pripisujemo posebno vrednost (Leach 2002: 54). To pomeni, da se mora oseba, ki se

¹ »Novinec, ki doživlja spremembo statusa, mora biti najprej ločen od svoje prejšnje vloge. Ta separacija ima lahko več pojavnih oblik, hkrati pa se vse lahko zdijo kot del enega samega obrednega rituala: a) novinec lahko v procesiji hodi od točke A do točke B; b) novinec lahko sleče svojo prvo obleko; c) žrtvene živali so lahko žrtvovane, s čimer je življenje ločeno od trupa oziroma so lahko posamezni objekti čaščenja odrezani ali odlomljeni; d) navidezno 'nečistost' novinca lahko odstranimo z obrednim umivanjem, britjem itn. Gledano na splošno je namen teh začetnih obredov separacije učinek ločitve novinca od njegove ali njene vsakodneвне eksistence; s tem začasno postane izločena oseba, ki živi v ločenem, vzporednem času« (Leach 2002: 115–116).

² »Obredu separacije« sledi »interval družbenega ne-časa [...]. Splošna značilnost teh obredov marginalizacije je fizična ločitev novinca od drugih posameznikov; novinec je ali povsem odstranjen iz svojega domačega okolja ali pa je začasno nastanjen v zaprtem prostoru, iz katerega so navadni ljudje izključeni. Družbena separacija je še bolj poudarjena z izpostavljanjem novinca posebnim pravilom in prepovedim, ki se nanašajo na hrano, obleko in gibanje. Drugi ljudje imajo novinca v tej fazi za 'zaznamovanega s svetim'; s tem ko je v stanju svetosti, pa je novinec nevaren in torej tudi nečist. V skladu s to predpostavko obredi, ki novinca ponovno vrnejo v vsakdanje življenje, vključujejo tudi obredno umivanje, ki odstrani nečistost« (Leach 2002: 116).

³ V »obredu ponovne združitve« se novinec vrne v družbo in prevzame novo vlogo: »Pravi postopki obreda ponovne združitve so navadno povsem enaki postopkom iniciacijske separacije, vendar na nasprotn način – procesije potekajo v nasprotni smeri, od točke B proti točki A, posebno obleko, ki jo novinec nosi med 'marginalno stopnjo', zdaj sleče, obleče pa novo navadno obleko, ki je primerna njegovemu novemu družbenemu statusu, žrtvovanje se ponovi, prepovedi v zvezi s prehrano so odpravljene, na obratih glavah ponovno rastejo lasje itn« (Leach 2002: 116).

⁴ Temeljna ustavna listina (4. člen), Zakon o državljanstvu (40. člen) in Zakon o tujcih (81. člen), vse v Uradnem listu Republike Slovenije, št. 1, let. I, 25. junij 1991.

⁵ Številni primeri so navedeni v Dedič, Jalušič, Zorn (2003) in na primer v člankih »Tujec ne more imeti otroka«, 26. 11. 2001, »Popravljanje napak iz preteklosti«, 15. 7. 2002, »Zgodba Janka Šribarja«, 25. 8. 2003, »Zgodbe izbrisanih«, 22. 12. 2003, »Izbrisani s statusom kmeta«, 19. 4. 2004, »Izbrisani branilci TO Slovenije«, 8. 3. 2004, ki so bili objavljeni v slovenskem tedniku Mladina, <http://www.mladina.si>.

odpravlja na mesto, obravnavano kot sveto, ali pa se pripravlja na verski obred, najprej očistiti profanosti, in nasprotno. Vsaka vrsta oziroma oblika nečistosti pa je povezana z nevarnostjo. »Nečistost je stranski produkt sistematičnega urejanja in klasificiranja stvari, saj urejanje predvideva eliminiranje neustreznih elementov« (Douglas 2001: 53). Odstranitev neustreznih elementov iz sistema je pogoj za samo oblikovanje sistema: ko stvari klasificiramo s pomočjo ene same kategorije, preostale stvari, ki te kategorije nimajo, ali pa je le-ta drugačna, ne morejo biti klasificirane pod našo kategorijo, saj bi s tem uničili sistem (Šterk 1998: 87).

Ravno zato procese marginalizacije, tako kot vse liminalne pojave, »označuje nekaj antistrukturalnega, tranzicijskega in procesualnega, kreativnega, reformnega, povratnega, odpornega in upornega, skupnega in povezovalnega« (Rapport in Overing 2000: 234).

Izbrisane kot posameznike oziroma posameznice in kot kategorijo bi lahko opisali s pomočjo teorije obredov prehoda. Potem ko so bili s pomočjo izbrisa, to je s prestavitvijo iz ene administrativne kategorije v drugo, *ločeni od svoje prejšnje vloge* (statusa) polnopravnih državljanov nekdanje Jugoslavije, so izbrisani *začasno postali izločeni posamezniki, ki živijo v ločenem, vzporednem času oziroma ne-času*. Bili so *potisnjeni iz svoje vsakodnevne eksistence*, njihovo življenje pred izbrisom je bilo končano: izgubili so možnost legalne zaposlitve, niso bili upravičeni do bolnišničnega zdravljenja, volitev, izobrazbe itn. Nekateri so bili občasno postavljeni v *ograjen prostor*, Prehodni dom oziroma pozneje Center za tujce, v katerem so bili tudi fizično ločeni od drugih prebivalcev Slovenije. Prisiljeni so bili vstopiti v *interval družbenega ne-časa*, s čimer so bile prekinjene vse njihove ustaljene državljanske aktivnosti. Stigmatizacijo, ki je sledila, je mogoče pojasniti kot rezultat *nečistosti*, ki so ji zapadli izbrisani. Kljub temu pa ostaja vprašanje, ali so *nečisti* postali pred izbrisom ali po njem, ali pa morda celo med samim izbrisom, ki ga (na tem mestu) obravnavamo kot mejo, prag, začetno točko brez časovnih ali prostorskih dimenzij.

Posamezniki in posameznice, ki sodelujejo pri obredu prehoda (denimo v skupnostih, ki živijo tradicionalne običaje), so izbrani v skladu z nekaterimi skupnimi značilnostmi: starost, spol, zakonski stan ipd. Izbrisani so bili izbrani zato, ker leta 1991 niso vložili prošnje za slovensko državljanstvo, ali pa jim je bila ta zavrnjena.⁴ Toda zakaj je bil uporabljen ravno ta kriterij? Ker niso zaprosili za slovensko državljanstvo, ali pa je bila njihova prošnja zavrnjena, so jih oblasti zlahka ocenile kot neustrezen »material« za oblikovanje nove slovenske nacionalne države. Že zgoraj smo navedli, da urejanje predvideva *odstranitev neustreznih elementov*, torej odstranitev nečistosti. Če so bili prebivalci, ki so bili pozneje izbrisani, zaznani kot potencialna nečistost nacionalne države, torej kot tisti, ki niso zaprosili za slovensko državljanstvo, ali pa do njega niso bili upravičeni in jih je bilo zato treba odstraniti; izbris je torej deloval kot sredstvo za ureditev razmer, očiščenje. Na drugi strani pa, kot pravi tudi teorija obredov prehoda, lahko nečistost vidimo kot proizvod novega marginaliziranega ali mejnega statusa, ki so ga bili deležni izbrisani: še vedno so živeli v Sloveniji, vendar niso bili Slovenci z državljanskimi in političnimi pravicami; hkrati tudi niso bili priseljenci (ki bi prišli z območja zunaj nekdanje skupne države), begunci oziroma katera koli druga uradna družbena ali politična kategorija. Posebna pravila in prepovedi, ki so doletela izbrisane, še zlasti tista, ki se nanašajo na svobodo gibanja in dohodke (delo, pokojnino, socialne pravice), so očitna.⁵ Zopet tretja možnost pa je, da je do

nečistosti prišlo med samim postopkom izbrisa kot nedimenzionalno časovno-prostorsko mejo med statusi državljanov nekdanje Jugoslavije na eni strani in državljani Republike Slovenije na drugi.⁶ tisti, ki so ga doživeli (izbris) in se po njem niso »očistili«, so obdržali svojo nečistost, kar pomeni, da so ostali nevarnost za normalno življenje. Ker pa se nihče, ki ga je doletel izbris, le-tega ni »očistil« (še dandanes ni sistematičnega zakona, ki bi jim povrnil izgubljene pravice in jim slednjič vendarle priznal povračilo za izbris, sami izbrisani pa so še vedno stigmatizirani), lahko izbris razumemo kot prag oziroma kot označevalec nečistosti. Nečistost je obstajala pred izbrisom, vendar pa je potrebovala uradni (administrativni) označevalec, etiketo za tiste elemente, ki bi lahko prineseli onesnaženje in s tem ogrozili red.

S pomočjo teorije obredov prehoda lahko obravnavamo še eno razsežnost nečistosti: s tem ko so jih postavili v eno samo administrativno kategorijo, so različne etnične, verske, izobrazbene, poklicne in druge skupine izgubile svoje notranje raznolikosti (marginalnost ni deljiva, kot je bilo povedano že zgoraj) – izbrisani niso izbrisani člani srbske etnične skupine, ali izbrisani Muslimani, fizični delavci, temveč so preprosto izbrisani. Na primer razmejitev, ki so bile prisotne v drugih državah na območju nekdanje Jugoslavije (v Bosni in Hercegovini, Srbiji itn.) in so bile vzvod in povod za vojne, pri kategoriji izbrisanih niso obstajale – vsi so bili enako izbrisani. V skladu s to teorijo in upoštevajoč posledice pretiranih razmejitvenih dejavnikov spoznamo, da izbris s svojim učinkom združevanja pravzaprav opozarja na pojav stigmatizacije Balkana kot sinonima regije, kateri se nekritično pripisujejo zaostalost, otrplost, korupcijo, slabo vlado, nepotizem itn. (Todorova 1999: 64–72). Ali lahko ta problem obravnavamo tudi s stališča, da je Slovenija kot namišljena nosilka civilizacije, s tem ko jih je izbrisala, Balkance pravzaprav hotela civilizirati? Ali je izbris le iniciacija (kot nekakšna purgativna oziroma očiščevalna naprava) v civilizacijo? Ali to pomeni, da so slovenski politiki, ki so ustvarili razmere, ki so omogočile izbris, podpirali in verjeli v tako stališče? Je bil izbris označevalec in prag, ki je Slovence ločil od balkanizacije (vojne in razpada nekdanje Jugoslavije)? Ali to hkrati pomeni, da so tisti izbrisani, ki jim je uspelo pridobiti slovensko državljanstvo ali stalno prebivališče, uspešno prestali iniciacijo, drugi pa ne? Vse to lahko še natančneje pojasnimo s teoretsko primerjavo z iniciacijo neofita: iniciacija v obredih prehoda je proces, v katerem so na preizkušnjo postavljene neofitove sposobnosti; s tem ko sledi določenim pravilom, se pripravlja na novo vlogo. Če predpostavljamo, da je pravica do stalnega prebivališča lahko dostopna določenim kategorijam ljudi, ne pa tudi izbrisanim, lahko sam akt izbrisa obravnavamo tudi kot preizkušnjo zmožnosti izbrisanih privzeti novo vlogo (vlogo legalnih prebivalcev Slovenije). V takem primeru bi šlo za preizkus, ali izbrisani to novo vlogo lahko dosežejo s spoštovanjem pravil, ki so bila oblikovana in uveljavljena pri drugih kategorijah, to je nedvomnih, lojalnih državljanih Slovenije. Povedano drugače, če so slovenski državljani tisti, ki so »civilizirani«, so oblikovali posebna »civilizacijska« pravila (zakonske postopke), ki jih morajo »Balkanci« uspešno izpolniti, če hočejo tudi sami veljati za »civilizirane«. To stališče v svoji retoriki uporabljajo tudi izbrisani aktivisti, ki pravijo, da je izbris primerljiv z zatiranjem in celo pobijanjem ljudi v drugih republikah nekdanje Jugoslavije; razlika je v tem, da je izbris potekal na civiliziran način – s pomočjo upravnih postopkov.⁷ Iz tega je mogoče povzeti, da tako izbrisani kot njihovi desničarski nasprotniki v Sloveniji oziroma vsi tisti, ki so zakrivali izbris, pravzaprav

⁶ »Naravna« nedimenzionalnost v kontinuumu prehajanja iz enega statusa v drugega je prekinjena, tej prekinitvi pa je umetno dan pretiran pomen: v primeru izbrisanih, ko je bilo določeni populaciji onemogočeno pridobiti slovensko državljanstvo, zaradi česar je obstala neke vmes, v vmesnem prostoru, je prehod iz sestavnega dela federacije v nacionalno državo pretirano poudarjen – s tem se zdi celoten proces prehoda še zlasti težak in ne nazadnje dobi oznako posebnega dosežka. S tem ko so marginalizirani, lahko izbrisanim pripišemo vse pojavnosti liminalnega: nevarnost, nejasnost in reformnost, strukturi nasprotna antistrukturalnost v pomenu, kot ga Karmen Šterk (1998) pripisuje oblikam mane, nečistost v klasičnem antropološkem pomenu itn.

⁷ Na novinarski konferenci Društva izbranih prebivalcev Slovenije 27. februarja 2007 je eden izmed njihovih pravnih zastopnikov (M. K.) uporabil enako formulacijo. Tudi na sestankih društva Civilne iniciative izbranih aktivistov je bila enaka formulacija uporabljena več kot dvajsetkrat (v tednu izbranih leta 2007 jo je večkrat uporabil njihov predsednik A. T.). Enako mnenje je moč zaslediti v komentarjih na Mladinine članke o izbranih (<http://www.mladina.si>) in kot trditve o genocidu, zagrešenim z radirko ali tipko *delete* v računalniškem sistemu.

⁸ Na primer Sašo Peče v članku »Nagrada nestrpnost«, Mladina, 1. 11. 2004, in v komentarjih na članke o izbranih (<http://www.mladina.si>).

uporabljajo isti kategorialni sistem: Slovenci (civilizirani) nasproti Ne-slovincem (necivilizirani).

Poleg tega omenimo še nekatere druge pripisane značilnosti, ki konceptualizirajo izbrisane: negacija izbranih oseb (trditve desničarskih politikov, da se izbris nikoli ni zgodil, torej tudi izbrisani ljudje ne obstajajo), izločitev (izbrisani so včasih imenovani izmečki),⁸ pripisovanje agresivnosti (agresorji), pripisovanje kriminalnosti (kriminalci), poudarjanje človečnosti izbranih oseb (zagovorniki univerzalnih človekovih pravic in zaznava izbranih kot žrtev), samoiniciativni, delujoči (aktivisti). Iz tega lahko razvijemo dva podsistema predstav o izbrisanem človeku: pasivni človek, v skladu s katerim so izbrisani le proizvod vnaprej danega reda (negacija izbranih in percepcija izbranih kot žrtev) ter aktivni izbrisani človek, ki soustvarja sistem in ga poskuša spremeniti – ta človek je torej agresor, kriminalec, akti-

vist. In ravno to je tisto, kar so po svoji naravi tudi liminalni pojavi: *antistrukturalni*, *tranzicijski* in *procesualni*, *kreativni* in *reformni*, *povratni*, *odporni* in *upirajoči se*, *skupni* in *povezovalni*, s čimer omogočajo združitev take množice različnih atributov v en sam pojem.

Izbris kot metafora

Na izbrisane lahko iz dveh razlogov gledamo tudi kot na metaforo. Po eni strani se namreč metafora nanaša na liminalni status izbranih, na drugi pa se lahko razširi še na druge oblike družbeno-političnega prikrajšanja. Pri upoštevanju obeh možnosti lahko metaforo ponazorimo kot eno izmed enobesednih jezikovnih figur, ki jo navadno imenujemo *trop resemblance*. Kot figura, metafora utemeljuje nadomestitev in razširitev pomena posameznih besed: njena razlaga temelji na poeto-retorični teoriji substitucije (Ricouer 1994: 1). Jezikovne figure pomenijo izražanje z uporabo besed v prenesenem pomenu; lahko pa pomenijo tudi izražanje na nenavaden način, s čimer govorjenemu ali napisanemu dodamo intenzivnost, lepoto itn. »Celotna stavba figur temelji na ideji, da sta govoric dve – dobesedna in figurirana – in da je potemtakem retorika v tistem delu, kjer govori o ubesedovanju, prikaz odmikov v govoric« (Barthes 1990: 98).

Metafora je vrsta transpozicije imena, že od antike naprej pa jo določajo termini, kot so deviacija, gibanje, nadomestitev. Po svoji naravi ima bolj značilnosti procesa kot kategorije (Ricouer 1994: 17–18). Je »primerjava, ki jo omogoča implicitna identifikacija različnih konceptov, ne pa njihova eksplicitna primerjava; torej gre za prenos na podlagi analogije« (Bugarski 1995: 152). Metafore so enobesedne jezikovne figure, tropi, pri katerih sprememba pomena zajema eno samo enoto (Barthes 1990: 95).

»Če si predstavljamo, da pomen neke besede določa množica kontekstov, v katerih je moč to določeno besedo uporabiti, lahko semantično spremembo označimo tudi kot spremembo v sklopu ustreznih kontekstov, ki se nanašajo na to besedo. Na drugi strani pa lahko semantično spremembo smatramo tudi kot spremembo v sklopu referentov za to besedo, torej kot spremembo v množici objektov, na katere se ta beseda nanaša. Ker sta kontekst in referent le druga aspekta tistega, kar imenujemo pomen, sta ti dve lastnosti semantične spremembe med seboj bolj ali manj ekvivalentni« (Stewart in Vaillette 2001: 408).

Razširitev pomena, pripisanega izbrisanim, se nanaša na dominantni vidik družbeno-političnih deprivacij ter tako homoseksualcem, hendikepiranim osebam, ultranacionalistom, neonacistom, različnim aktivističnim skupinam, brezposelnim in drugim daje možnost, da tudi sami sebe obravnavajo kot »izbrisane« iz javno-političnih sfer in virov moči. Pri tem je očiten abstraktni proces, značilen za metafore: nanaša se le na atribut družbeno-politične izločenosti, ki je ponovno prenesen s pomočjo analogije in ne dejanske primerjave. In tudi če bi v tem primeru izhajali iz poeto-retorične teorije substitucije, ki jo ponavadi uporabljamo za razlago metafor, bi si lahko zastavili vprašanje, ali bi bilo mogoče, če izbrisani ne bi bili tisti, ki so bili »izgnani« iz skupnosti, izbrati neko drugo kategorijo prikrajšanih ljudi, ki bi prevzela in z enakim morbidnim uspehom igrala vlogo *neustreznih elementov* v oblikovanju reda v novi državi?

Izraz »izbrisani« je postal popularen leta 2002, ko je bilo ustanovljeno Društvo izbrisanih prebivalcev Slovenije. Kot transpozicijo imena lahko ta termin, tako kot druge metafore, opredelimo kot *deviacijo, gibanje, nadomestitev*. Metafore so učinkovite zaradi spremembe konteksta izražanja – z uporabo navadnih pomenov v nenavadnih kontekstih dobimo drugačen pomen: z nenavadno izbiro iz paradigmatično-asociativnega niza in običajno kombinacijo na sintagmatski osi oblikujemo nenavadne pomene. Zato metafore presegajo in preoblikujejo vidik označevanja/poimenovanja. S tem ko jih je izbris postavil v nenavaden kontekst, se je tudi na same izbrisane začelo gledati kot na nenavadne posameznike.

Vendar tudi izbrisanih kot metafore ne moremo obravnavati in razumeti ločeno od koncepta prostorsko-časovne mejnosti, njegove nejasnosti, negotovosti, nedoločenosti, antistrukturalnosti: v liminalnem – in tukaj ga lahko enačimo z metaforičnim – so meje razširjene (niso več

Foto: Peter Medica

Protest pred Državnim zborom RS, 8. 10. 2003.

⁹ Povedano z drugimi besedami, poudarjena je razlika med tistimi, ki so bili izbrisani, in tistimi, ki niso bili.

¹⁰ Več o konceptu drugega glej Šterk, 1998.

umetno postavljene »črte«) in podaljšane (niso več umetno zarisane »točke v času«), zato je ločevanje med »pred izbrisom«/»po izbrisu« na eni strani in »ne-izbrisom« na drugi pretirano.⁹ V nasprotju z liminalnim metafore nimajo ničesar na nasprotni strani (imamo prvi pomen besede v njenem vsakdanjem kontekstu in njen drugi pomen v novem kontekstu; v skladu s kreativnostjo oblikovanja izražanja lahko besede prosto potujejo od konteksta do konteksta, vendar beseda ne pridobi nekega novega uradnega statusa, čeprav jo lahko več uporabljamo v metaforičnem kot v dobresednem pomenu; tako z oblikovanjem novega konteksta metaforični pomen postane dobreseden) in niso stopnje, temveč zaključek kognitivnega procesa, saj je učinek metafore nov vpogled oziroma nov pomen neke situacije. Tukaj lahko uporabimo isto logiko kot zgoraj pri razlagi liminalnosti: tako kot pojav liminalnosti tudi metafore združujejo sicer med seboj ločene kategorije in tako presegajo navadne delitve. Če na izbrisane gledamo kot na metaforo, se lahko vprašamo, ali se bodo kdaj znebili svoje »nečistosti« – ali bodo posledice izbrisa sploh kdaj odstranjene oziroma ali bodo izbrisani nekoč lahko pridobili isti status (ne le legalnega, temveč tudi vsakdanjega, ali bo stigmatizacija kdaj odpravljena), kot ga imajo drugi državljani Slovenije, in ne bodo več videni kot nevarnost obstoječemu redu. Je liminalnost izbrisanih neizogibna?

Sklep

Če povzamemo, v skladu s tem, kar trdimo zgoraj, je tudi Republika Slovenija, tako kot vsak sistem, ki pri svojem oblikovanju potrebuje Drugega,¹⁰ v procesu svojega nastajanja (s)producirala izbrisane. Izbrisani so se pri tem zdeli najprimernejši: bili so tisti, ki jih je bilo mogoče označiti kot reminiscenco, kot označevalec nekdanjega statusa določene sestavne enote federacije; bili so »tisti, ki niso verjeli v Slovenijo«, »ljudje z juga«, »Srbi« ipd., torej vsi tisti, ki niso »mi«, »Slovenci«, »civilizirani«, »lojalni«. Pri tem je osupljivo dejstvo, da ta diskurz označevanja domnevno sebi nasprotnih (anti-self) nenehno priklicuje v spomin nekdanjo Jugoslavijo, kar bi lahko navsezadnje pomenilo, da so pravzaprav »Slovenci« tisti, ki se ne morejo »očistiti« tega spomina, in da jim slednje ni uspelo niti s celotnim aktom izbrisa – ravno nasprotno: zdi se, da so z njim ta spomin celo ovekovečili, zapečatili. Kot sem zapisala že na začetku članka, se izbrisani borijo proti istemu sistemu, katerega pravni subjekti poskušajo postati, z uporabo iste logike in postopkov, ki izhajajo iz samega sistema. Kaj nam torej lahko izbrisani ponudijo? Nedvomno ne novega sistema, temveč nov vpogled v stari sistem, v njegove predsodke in uveljavljene pomene. In zaradi tega so kreativni kot metafora, v svojem boju pa reformno liminalni.

Prevedla Helena Dembsky

Literatura

- BARTHES, R. (1990): *Retorika starih. Elementi semiologije*. Ljubljana, Studia Humanitatis.
- BUGARSKI, R. (1995): *Uvod u opštu lingvistiku*. Beograd, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- DEDIĆ, J., JALUŠIĆ, V., ZORN, J. (2003): *Izbrisani: organizirana nedolžnost in politike izključevanja*. Ljubljana, Mirovni inštitut.
- DOUGLAS, M. (2001): *Čisto i opasno*. Beograd, XX vek.
- LEACH, E. (2002): *Kultura i komunikacija*. Beograd, XX vek.
- RAPPORT, N., OVERING, J. (2000): *Social and Cultural Anthropology. The Key Concepts*. London, Routledge.
- RICOUER, P. (1994): *The Rule of Metaphor, Multi Disciplinary studies of the Creation of Meaning in Language*. London, Routledge.
- STEWART, T. W., JR., VAILLETTE, N. (2001): *Language Files. Materials for an Introduction to Language and Linguistics*. The Ohio State University Press.
- ŠTERK, K. (1998): *O težavah z mano*. Ljubljana, Študentska založba.
- TODOROVA, M. (1999): *Imaginarni Balkan*. Beograd, XX vek.
- Zakon o državljanstvu, Uradni list Republike Slovenije 1/1991.
- Zakon o tujcih, Uradni list Republike Slovenije 1/1991.
- <http://www.mladina.si>.